

L'ensenyament en català a la Catalunya del Nord: primer pas per a una eventual reversió sociolingüística

*Teaching in Catalan in Northern Catalonia: the first step
towards a possible sociolinguistic reversion*

Alà BAYLAC-FERRER

Institut Franco-Català Transfronterer. Universitat de Perpinyà Via Domícia

Data de recepció: 9 de juny de 2012

Data d'acceptació: 13 de juliol de 2012

RESUM

En el context de substitució lingüística del català pel francès a la Catalunya del Nord, la manca d'enquestes no permet conèixer amb precisió l'estat del català ni del seu ús efectiu en la societat. El marc legal francès i l'absència de consciència i de voluntat política de les administracions locals priven que se desenvolupi una política lingüística explícita a favor del català. L'ensenyament en català coneix una progressió lenta. El seu possible desenvolupament és la condició *sine qua non* per a una eventual reversió de l'evolució de la situació del català.

PARAULES CLAU: substitució lingüística, política lingüística, ensenyament bilingüe, ensenyament del català, marc legal, llengües regionals, llengües minoritàries, reversió lingüística, sociolingüística a la Catalunya del Nord.

ABSTRACT

Given the lack of research on the replacement of the Catalan language with French in Northern Catalonia, it is impossible to ascertain with any precision the status of Catalan or its actual use in this region. The French legal framework, combined with the lack of awareness and political interest of the local administrations, hinder the development of a language policy that explicitly promotes Catalan. The use of Catalan as the language of instruction is slowly taking root, and its further development is absolutely essential in order for there to be any possible reversal of the status of Catalan in this society.

KEY WORDS: language shift, language policy, bilingual education, Catalan teaching, legal framework, regional languages, minority languages, linguistic reversal, Northern Catalonia sociolinguistics.

1. AVANÇAMENT DE LA SUBSTITUCIÓ LINGÜÍSTICA

La Catalunya del Nord,¹ segons totes les anàlisis dels sociolingüistes, se troba en una situació de substitució lingüística avançada, i probablement, potser amb el territori alguerès, és, al principi del segle XXI, la part dels Països Catalans on la llengua catalana experimenta la més gran feblesa i presenta la perspectiva més improbable de canvi d'aquesta dinàmica en un futur proper.

Queda per investigar a quin grau més precís del procés de substitució se situa la societat nord-catalana. La Catalunya del Nord manca d'estudis d'aquestes característiques. Potser per la feblesa de les seues estructures de recerca en el camp de la llengua catalana i de la sociolingüística en particular. Les enquestes quantitatives sobre el nivell de coneixement de la llengua, de les seues representacions i dels seus usos són massa poques i des del principi de la primera dècada del segle XXI no s'han actualitzat. La comprensió de la situació actual, ara encetat el segon decenni del segle XXI, recolza encara sobre tres enquestes generals: *Catalan. Pratiques et représentations dans les Pyrénées Orientales* de 1993 i *Pratiques et représentations du catalan* de 1997, de Média Pluriel Méditerranée (1993 i 1998), i l'*Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya Nord* (2004) de l'Institut de Sociolingüística Catalana (ISC), sota la direcció d'Ernest Querol.

Unes quantes investigacions puntuals han estat realitzades posteriorment en el marc de treballs d'estudiants (i personals) lligats als cursos de la llicenciatura d'estudis catalans de la Universitat de Perpinyà. Tot i que no poden pretendre substituir enquestes generals de gran abast, proporcionen uns elements complementaris a les primeres i forneixen indicacions d'unes tendències de la dinàmica sociolingüística de la Catalunya del Nord. Es tracta dels treballs següents:²

- Enquesta sobre la llengua catalana a Cases de Pena, 2004 (Alà Baylac-Ferrer, Associació per a l'Ensenyament del Català —APLEC—);
- Enquesta de Gentil Puig Moreno, 2004, «Enquestes sociolingüístiques a la Catalunya Nord» (publicada a *Aïnes Noves* (2007) [Perpinyà: PUP], núm. 1 (març), p. 5-97);
- Enquesta «Les llengües al Liceu de Ceret», 2006 (Alà Baylac-Ferrer);
- Ús del català a escoles bilingües, 2008-2009 (Alà Baylac-Ferrer);
- Ús del català a l'Institut Franco-Català Transfronterer (IFCT), 2009-2010 (Alà Baylac-Ferrer);
- Coneixença i ús del català entre el professorat, Universitat de Perpinyà, 2010-2011 (Alà Baylac-Ferrer);
- Coneixença i ús del català entre els agents, Universitat de Perpinyà, 2011-2012 (Alà Baylac-Ferrer).

1. Nota de l'editor: Malgrat que l'autor és partidari de la denominació *Catalunya Nord*, en aquest article s'empra la forma normativa establerta per l'Institut d'Estudis Catalans, *la Catalunya del Nord*, tal com apareix al *Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord* publicat per l'IEC el 2007.

2. Aqueixes enquestes haurien de ser l'objecte d'una publicació propera en el marc dels treballs del recentment constituït Grup de Perpinyà de Sociolingüística.

S'hi pot afegir l'enquesta de Dawn Marley del 1988: *Parler catalan à Perpignan* (Marley, 1994).³

En aquesta exposició, ens limitarem a comparar les dades de les enquestes generals i a detallar algunes de les dades de les dues enquestes puntuals, la de Cases de Pena i la del Liceu de Ceret.

Per a l'any 2013, s'estudia amb les institucions de la Catalunya del Nord la possibilitat de realitzar una nova enquesta general. La proposta és portada pel Grup de Perpinyà de Sociolingüística.

Per altra banda, una recent iniciativa bretona podria obrir portes a noves possibilitats d'investigació en el camp demolingüístic a la Catalunya del Nord. Per primera vegada, l'Estat francès ha acceptat d'autoritzar que, en el marc del cens demogràfic, se realitzés un cens lingüístic en un municipi de Bretanya, sobre la llengua bretona. Fins aquí, el tema controvertit de les dades de caràcter ètnic, incloent les lingüístiques, era exclòs de qualsevol operació de cens pel fet de ser considerat, per la ideologia francesa, com a contrària a la unitat nacional.

En concret, és el municipi de Karaez (*Carhaix* en forma francesitzada), que va realitzar, a principis de 2012, amb l'INSEE,⁴ al mateix temps que el cens de població, una enquesta sobre la pràctica del bretó, a prop del conjunt de la població. L'objectiu era de «fer un balanç precís de la situació, d'adaptar els serveis a la població en funció de les necessitats censades, de copsar l'estudi de la població britòfona en el seu conjunt i de mesurar evolucions en el temps».⁵ L'operació es va realitzar al terme d'una complexa tramitació a prop de les autoritats franceses⁶ i amb la col·laboració de l'Oficina Pública de la Llengua Bretona.⁷ El qüestionari consta de dotze preguntes.

3. Els resultats d'aquest estudi i d'uns quants dels que són esmentats aquí són exposats en la meua tesi doctoral (vegeu Baylac-Ferrer, 2009).

4. Institut National de la Statistique et des Études Économiques.

5. Nota del municipi de Karaez, març de 2012: «Enquête d'initiative locale sur la pratique du breton à Carhaix». El municipi compta 8.156 habitants (cens del 2008).

6. El municipi va demanar el juny de 2011 al CNIS (Conseil National de l'Information Statistique) la realització d'una «enquesta d'interès local» juntament amb el cens de població. Posteriorment l'Ajuntament va haver d'obtenir la «qualificació d'interès general i de qualitat estadística», amb un avís favorable d'una «comissió de concertació local» integrada pel director de l'INSEE, per membres de la comissió de bilingüisme de l'Ajuntament de Karaez, per directors dels centres escolars del municipi, per presidents d'associacions de pares i mares d'alumnes, per representants de la Universitat del Temps Lliure, de la Cambra de Comerç del Centre Finisterre, de la inspecció acadèmica, pel president del Consell General del Finisterre, pel president del Consell Regional de Bretanya, pel president del Consell Econòmic, Social i Mediambiental Regional, pel president del Consell Cultural de Bretanya i la presidenta de l'Oficina Pública de la Llengua Bretona. La demanda avalada va ser adreçada posteriorment al Comitè de Qualificació de París. Un cop integrades les esmenes exigides, la demanda va tornar a presentar-se al CNIS i va rebre l'autorització del Ministeri d'Economia, Finances i Indústria. Paral·lelament, es va haver de fer una declaració a prop de la CNIL (Commission Nationale de l'Informatique et des Libertés) i obtenir el vistiplau del Comitè del Secret Estadístic.

7. Ofis Publik ar Brezhoneg: entitat pública creada conjuntament per l'Estat, les regions de Bretanya i País del Loira i els cinc departaments bretons, el setembre de 2010, amb l'objectiu de promouvoir i desenvolupar la llengua bretona, implementant les mesures de polítiques lingüístiques que li atribueixen les administracions (<http://www.ofis-bzh.org>).

Pel que fa a investigacions de tipus qualitatiu sobre l'estat del català i la seua evolució recent, les dades són encara més reduïdes. Un treball de tesi de doctorat s'està portant a terme en aquests moments sobre la transmissió intergeneracional de la llengua⁸ i podria constituir una base per a desenvolupar altres investigacions amb les mateixes característiques.

Per això crec útil d'incloure aquí una presentació i comentari del recent pròleg d'un llibre de Llorenç Planes.⁹ Dóna unes dades interessants per copsar el context de l'evolució del català a la Catalunya del Nord. Il·lustra amb l'exemple d'una persona, ell mateix, certament amb perfil específic però tanmateix propi de l'espai lingüístic septentrional, les passes, etapes, dates i motivacions dels canvis lingüístics que s'han anat operant a la segona meitat del segle XX, quan justament s'està produint el canvi lingüístic massiu.

Llorenç Planes va néixer a la Llobeta, una casa de pagès del terme de Vila-roja, a l'Alt Vallespir, el 1945, on es queda fins als tres anys. És el tercer infant dels cinc de la família. Canvia de casa als tres anys: fins als sis anys s'estarà a la Muga de Baix, a pocs metres del riu que fa de ratlla fronterera francoespanyola. Pertany a la generació que canvia de llengua a la Catalunya del Nord, en primer lloc a les parts més de plana, urbanitzades, i de categories socials més altes. La situació geogràfica (Vallespir alt i zona fronterera, absència de carretera, i de camí transitable) determina que pertanqui, malgrat la data, a una família que encara tenia el català com a sola llengua de comunicació familiar i social. En efecte, Llorenç Planes descobreix l'existència del francès cap als sis anys, quan es tracta d'anar a l'escola (classe única de Vila-roja, amb set o vuit alumnes de sis a quinze anys). Aquest primer contacte tardà amb el francès, el fet que sigui la llengua de l'escolarització únicament emprada pel mestre, la llengua de l'escrit, dels gendarmes i la llengua del capellà al catecisme, li confereix un caràcter «artificial» per a tots els infants que s'expressen únicament en català entre ells i amb tota la resta de l'entorn. A mitjan segle XX, fins i tot en un dels indrets que més ha resistit a l'erosió de la transmissió i l'ús del català com és l'Alt Vallespir, la seua població té ben integrada una profunda diglòssia que ha assimilat el discurs institucional de desqualificació de les altres llengües que no siguin el francès. «No imaginàvem», escriu Planes, «que es pogués escriure en català», fins i tot per a escriure cartes entre familiars.¹⁰ El 1950, quan la família s'apropa un poc més a un centre més poblat i vénen a viure al Molí d'en Dagues, a pocs minuts de Costoja, la llengua no canvia. El francès continua sent solament la llengua del mestre; «el català era la llengua exclusiva entre nens i nenes de totes les edats, llengua exclusiva de relació amb tots els adults, llengua de les relacions intrafamiliars. Ningú hagués imaginat una altra possibilitat».¹¹

8. Es tracta de la tesi en curs de Joana Serra Serra, «La transmissió lingüística intergeneracional. Marc teòric i aproximació al cas de Catalunya Nord», de la Universitat de Perpinyà.

9. Llorenç PLANES (2012), «A tall d'introducció», a *Per comprendre Catalunya Nord: De la identitat desnaturalitzada a l'esperança de futur*, Lleida, Pagès, p. 7-21.

10. Llorenç PLANES (2012), *Per comprendre Catalunya Nord*, p. 8.

11. Llorenç PLANES (2012), *Per comprendre Catalunya Nord*, p. 9.

El pas de l'escola primària al col·legi (1r grau dels estudis secundaris a l'Estat francès) constitueix una etapa nova en la dinàmica lingüística dels Planes. Llorenç, als onze anys, arriba a un poble vallespirenc de més de 2.000 habitants, Sant Llorenç de Cerdans, i, contràriament a Costoja, on s'havia estat fins aleshores, el 1956, descobreix un món on, al pati, molts joves parlen en francès. Les raons del canvi són socials, geogràfiques i cronològiques. Les famílies més benestants porten els fills al col·legi, s'ha allunyat de la frontera i ha entrat a viure en un poble i el procés de substitució lingüística està avançant amb el temps. Entrada ja la segona meitat del segle XX, hi ha canvi de llengua entre pares i fills al si de les famílies, totes les nenes s'expressen en francès i els nois se'ls adrecen també en aquesta llengua (excepte les que coneixen del poblet nadiu). Tot i la nova situació, els nois entre ells continuen xerrant en català (només un de cada cinc —diu— pretén no saber català), i la llengua familiar dominant (inclús dels joves que parlen en francès) continua sent la catalana entre els membres de la majoria de parelles. S'ha operat, doncs, una distinció lingüística en funció del gènere, en què la llengua serveix de marcadors segons la maturació dels joves i l'estatus social. «Parlar català feia més home, més viril. En tot cas els nois ho percebíem així».¹² S'agreuja per tant la diglòssia: el català és cada cop més la llengua de la intimitat, de la complicitat entre homes-companys; el francès, el mitjà de comunicar amb desconeguts, amb gent de categoria i amb les noies. La família de Llorenç Planes, els anys cinquanta, contràriament a la norma, continua expressant-se en català, perquè no en sap prou, de francès, i per sentit de la modèstia: pertany a les categories socials més aviat baixes, està mancada d'instrucció (és a dir en francès) i no pretén adoptar una actitud lingüística que no pertoca a la seua condició social i que hauria passat per «pretensiosa».

Llorenç, al col·legi, entre el 1956 i el 1960, continua tenint, doncs, el català com a principal llengua vehicular, al mateix temps que s'està operant el canvi lingüístic al si de les famílies. «A les cases més riques i burgeses, la pressió del francès era més forta i els nens no arribaven gaire sovint a parlar català. Però a les cases modestes hi havia encara una pressió considerable del català».¹³ És en aquell moment que els joves passen a tenir un coneixement passiu del català, raó per la qual els és possible integrar-se als grups catalanoparlants, almenys entre els nois. Una il·lustració, interna a la família Planes, del canvi que s'està produint és l'exemple de la germana gran de Llorenç, nascuda el 1936, per qui sempre el català ha estat la llengua vehicular (amb pares, germans, parella) i que el 1955, quan neix la seua filla, esdevé la primera persona que s'expressa en francès amb ella. El francès passa, doncs, a llengua relacional amb els nebots i nebodes, inclús pels més grans: fa «més bonic», «havia de facilitar els estudis» i el català «no era [prou] digne per ells [els joves]».¹⁴

Llorenç Planes dona encara un altre indicatiu de l'avançament de l'evolució lingüística: les famílies ja feia temps que havien integrat de batejar els fills amb noms france-

12. Llorenç PLANES (2012), *Per comprendre Catalunya Nord*, p. 10.

13. Llorenç PLANES (2012), *Per comprendre Catalunya Nord*, p. 11.

14. Llorenç PLANES (2012), *Per comprendre Catalunya Nord*, p. 10.

sos, tant a l'estat civil com en la llengua de cada dia. Coincidint amb una imatge deteriorada del català, els pares s'estimen més anomenar Laurent el jove de Sant Llorenç: «Llorenç o Maria [...] per un nen o una nena feia vell!» o «espanyol».¹⁵ Un element apareix aquí, de condicionament molt fort de la presència de la frontera i de la distinció política i institucional, que ja era una realitat entre França i Espanya des de feia tres segles. I el mateix comportament lingüístic adoptaven els immigrants sud-catalans a favor del francès. Per Planes, «tota la població estava disposada a aquest canvi lingüístic».¹⁶

Finalment, amb el decenni dels seixanta, Llorenç Planes aborda l'última etapa: la dels estudis al Liceu Aragó a Perpinyà, on entra el 1961 als quinze anys per preparar el batxillerat i on «l'ambient era totalment francès».¹⁷ Ha avaluat que parlava català amb tan sols «un grup de 6 o 7 companys»: un noi de Sant Llorenç, dos andorrans i dos o tres més que va conèixer a la classe de català facultativa que donava un professor exiliat, Josep Maria Corredor. Els anys seixanta, al liceu de Perpinyà, la classe de català comptava, doncs, cinc alumnes: Llorenç Planes, Lluís Creixell,¹⁸ Narcís Duran¹⁹ i dos andorrans. L'eficàcia del discurs i de la representació francesa de les altres llengües havia convertit el català en objecte inútil, que no servia de res perdre temps a estudiar. En aquest ambient totalment afrancesat, Planes aprèn a escriure el català, entrant així «dins el món, aleshores prou reduït, de la gent capaç d'escriure i de llegir la llengua pròpia del país». Un cop obtingut el diploma del batxillerat, el 1965, se'n va a fora de la Catalunya del Nord a fer els estudis superiors i començar la vida professional (Tolosa, Montpeller, Orlhac, París). Quan torna, el 1981, per fer de professor al liceu agrícola de Tesà, constata la «davallada considerable del català com a llengua de relació».²⁰ Ell mateix no va tenir més ocasió de fer servir el català de llengua vehicular, excepte al si de la família, amb la seua esposa (sud-catalana coneguda a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada, al Conflent), els fills i els familiars nascuts abans de 1950. Una excepció a la Catalunya del Nord. A l'institut on treballa, li és possible enraonar en català amb un grapat de persones (en els establiments escolars, una quarta part dels ensenyants són nascuts a la Catalunya del Nord). Nota que hi havia «cada cop menys interlocutors». Uns quants eren ja persones que havien reaprès la llengua de manera autodidacta o amb el contacte dels avis.

A finals del segle XX, el català, per Llorenç Planes, és llengua de relació en l'àmbit del «microcosmos» del catalanisme. Els seus fills, nascuts el 1974 i el 1977, mai van parlar en català a l'escola amb companys que el tinguessin com a llengua materna. «El català és limitat a la llengua familiar dels vells, a la llengua protocol·lària d'algunes entitats

15. Llorenç PLANES (2012), *Per comprendre Catalunya Nord*, p. 11.

16. Llorenç PLANES (2012), *Per comprendre Catalunya Nord*, p. 11.

17. Llorenç PLANES (2012), *Per comprendre Catalunya Nord*, p. 12.

18. Creixell va ser professor de català d'ensenyament secundari i autor del *Diccionari bàsic francès-català* (Universitat de Perpinyà, 1981).

19. Narcís Duran va ser un dels militants i responsable d'ERC i del Centre Cultural Català durant molts anys a Perpinyà.

20. Llorenç PLANES (2012), *Per comprendre Catalunya Nord*, p. 14.

culturals, a la llengua de les relacions amb els sud-catalans i a la llengua d'alguns, massa pocs, militants catalanistes rabiosament agafats a la seva identitat.»²¹ Fins i tot amb el canvi de mil·lenni, aquesta situació ha empitjorat: el català ja no és sistemàticament llengua vehicular en els cercles militants. Segueix amb això una pauta occitana. La més gran facilitat en l'ús del francès indueix el canvi a favor d'aquesta llengua tot i que els parlants coneguin el català. El català també és preferentment usat al sud per uns catalanoparlants del nord que treuen satisfacció i «glòria» de fer servir la llengua que saben i que comporta massa dificultats pràctiques i psicològiques d'emprar a l'altra banda.

En aquest context de desaparició de l'àmbit sonor, el català apareix en l'àmbit visual a la Catalunya del Nord i creix la seua presència en els suports escrits, en els àmbits oficials i els discursos, coincidint amb un represtigiament encara a l'estat simbòlic. Des dels anys setanta, Planes observa senyals de canvis en la representació de la llengua: creació de les escoles immersives de la Bressola (1976) i Arrels (1981), autonomia retrobada al sud, entrada d'Espanya a la Comunitat Europea i declivi de l'anti-espanyolisme, prestigi i model del «català de Barcelona», context de crisi econòmica recurrent a la Catalunya del Nord, recuperació de la reivindicació d'identitat catalana i defensa de la dignitat de la «llengua» catalana.

A grans trets, en l'etapa de substitució en la qual se troba immersa la Catalunya del Nord, la base sobre la qual s'han de recolzar les investigacions i les eventuais actuacions glotopolítiques és que entre la meitat i els dos terços de la població adulta declara que comprèn el català, i entre una quarta part i un terç dels habitants diu que sap parlar el català. Aquest nivell declarat de coneixement, però, amaga un ús social del català diglòssic, confidencial, resistencial, simbòlic. Les dades revelades per l'*Enquesta d'usos lingüístics* del 2004 ensenyen una quasi desaparició de la llengua com a vehicle complet en les relacions socials, incloent la comunicació familiar intergeneracional. Les xifres, però, no reflecteixen prou la seua permanència real en diverses vetes de la societat nord-catalana. En la taula 1 hem ajuntat les dades de les tres enquestes generals.

21. Llorenç PLANES (2012), *Per comprendre Catalunya Nord*, p. 16.

TAULA 1
Dades de les tres enquestes generals

	2004	1993	1997
Entén el català	65,3 %	64 %	55 %
Sap parlar-lo	37,1 %	48 %	34 %
Sap llegir-lo	31,4 %	23 %	39 %
Sap escriure'l	10,6 %	10 %	11 %
	<i>Català + francès</i>	<i>Sols català</i>	
Diu que té com a llengua	2,1 %	1,5 %	—
Com a llengua en la infància	10,1 %	6,2 %	—
Llengua a casa	9,6 %	0,5 %	—
Llengua amb la mare	16,9 %	5,8 %	—
Llengua de la mare	13,6 %	10,9 %	—
Llengua amb el pare	15,4 %	4,3 %	—
Llengua del pare	15,4 %	11 %	—
Llengua entre els pares	16,4 %	14,2 %	—
Llengua amb la parella	8 %	1 %	—
Llengua de la parella	5,2 %	3,3 %	—
Llengua amb avis paterns	8,2 %	5,5 %	—
Llengua amb avis materns	13,3 %	6,5 %	—
Llengua entre els avis	20,6 %	15,5 %	—
Llengua amb els germans	11,2 %	3,2 %	—
Llengua amb els fills	6,7 %	0,2 %	—
Llengua amb la família	12,3 %	0,5 %	—
Llengua amb els amics	10,1 %	1,8 %	—
Llengua amb amics catalans	26,3 %	12,6 %	—
Llengua amb amics francòfons	0,5 %	0,2 %	—
Llengua amb els veïns	8,8 %	2 %	—
Llengua amb els estudiants	3,2 %	0,7 %	—
Llengua als petits comerços	6,2 %	0,2 %	—
Llengua a grans superfícies	0,5 %	—	—
Llengua als bancs	0,2 %	—	—
Llengua a cal metge	0,5 %	—	—
Llengua amb desconeguts	0,9 %	0,2 %	—
Llengua de notes personals	1,7 %	0,5 %	—
Tothom hauria de parlar-lo	47,6 %	—	[d'acord + més aviat d'acord]
Desitja parlar-lo	57,9 %	—	—
Desitja aprendre'l	45,3 %	—	—
Desitja que els nins l'apreguin	62,9 %	—	—

FONT: Elaboració pròpia a partir de les tres enquestes generals.

TAULA 2
Evolució 1993-1997

	1993	1997	1993-1997	2004
<i>Competències declarades</i>				
Comprendre	64 %	55 %	↓	65,3 %
Perfectament	37 %	24 %	↓	—
Parlar	48 %	34 %	↓	37,1 %
Bé	34 %	17 %	↓	—
Llegir	23 %	16 %	↓	31,4 %
Difícilment	23 %	22 %	=	—
Escriure	10 %	11 %	=	10,6 %
Vol aprendre / perfeccionar-se	28 %	21 %	↓	45,3 %
Parla sovint / cada dia	32 %	16 %	↓	—
<i>Notorietat</i>				
Català	87 %	91 %	↑	—
<i>Pensa que la pràctica a la Catalunya del Nord</i>				
És estable	26 %	24 %	=	—
Augmenta	23 %	24 %	=	—
Disminueix	42 %	38 %	↓	—
No ho sap	10 %	14 %	↑	—
<i>Relació amb la llengua</i>				
Important	56 %	48 %	↓	—
Poc o gens important	28 %	19 %	↓	—
Cap lligam	8 %	24 %	↑	—
Indiferent	7 %	9 %	=	—

FONT: Elaboració pròpia a partir de les tres enquestes generals.

Per acabar de sintetitzar les dades de les enquestes generals sobre competències en català, comparem-les amb les xifres de l'enquesta complementària de Gentil Puig del 2004 (taula 3).²²

22. L'enquesta es va realitzar amb l'objectiu de conèixer dades més precises pel que fa al nivell real de competència i d'expressió oral. Es va realitzar telefònicament amb estudiants de català nord-catalans de la Universitat de Perpinyà, seguint una mostra de quatre variables, com a l'enquesta de l'ISC. L'entrevista (en català) amb els enquestats comportava tres preguntes. Es van fer tres-centes cinquanta trucades. Tres nivells d'avaluació de la competència eren establerts: normal, problemàtic (repetició del qüestionari), incomprensió. La valoració de l'expressió oral es va fer segons tres criteris: fluïdesa (normal, mitjana, absència), adequació comunicativa (bona, aproximativa, absència), correcció lingüística (correcta, qualques errors, incorrecta). Els enquestadors van comprovar que hi havia un alt nivell de refusos de respondre: el 34 %, i es qualifica aquest índex d'«alt però normal». No s'han demanat els motius dels refusos.

TAULA 3
Dades sintetitzades sobre competències

Comprèn el català	53 %
Parla bé el català	35 %
Comprèn un poc	17 %
No comprèn	30 %

FONT: Enquesta de Puig Moreno, 2004 (Puig Moreno, 2007).

Aquestes dades sintetitzades s'obtenen a partir de cinc nivells de competència definits a l'enquesta (taula 4).

TAULA 4
Nivells de competència

Competències	Percentatge	Percentatge acumulat
Comprèn i parla	18 %	—
Comprèn i parla mitjanament	17 %	35 %
Comprèn i parla poc	18 %	53 %
Comprèn i no parla	17 %	70 %
No comprèn ni parla	30 %	—

FONT: Enquesta de Puig Moreno, 2004 (Puig Moreno, 2007).

Comparant amb els resultats de l'*Enquesta* de 2004 de l'ISC i de l'estudi del 1997 de *Média Pluriel Méditerranée* (1998), constatem que mentre que Gentil Puig oposa el nivell de comprensió (un 35 % contra un 65 %), les xifres són molt més properes si incloem tots els que comprenen: el 53 %, i fins i tot el 70 % si no tenim en compte la competència d'expressió.

Puig Moreno conclou que manquen dades per a conèixer els processos sociolingüístics reals de la Catalunya del Nord. I, certament, les enquestes són escasses i no permeten de tenir més que una visió global i superficial de la situació lingüística.²³

Pel que fa a les dades de l'enquesta realitzada a Cases de Pena, el 2004,²⁴ dels 576 habitants d'aleshores, 146 persones van respondre i tornar el qüestionari de vint-i-cinc preguntes (formulades en francès). La meitat dels enquestats de Cases de Pena

23. No és tan clar el que indica Gentil Puig Moreno al final de la seua anàlisi, segons la qual l'enquesta seua aclariria la percepció de la situació i les diferències amb l'enquesta de l'ISC.

24. Enquesta sobre la llengua catalana feta al municipi rossellonès de Cases de Pena, realitzada en ocasió del cens del 2004. L'APLEC, Associació per a l'Ensenyament del Català, és qui va enviar als habitants censats un qüestionari. La gent mateixa de Cases de Pena va assumir la duplicació, distribució, recuperació i transmissió dels qüestionaris que una majoria d'habitants va acceptar d'emplenar i de tornar. Cal remarcar que aqueixa operació correspon a una actitud militant, ja que a França no és permès de realitzar oficialment censos sobre les llengües dites «regionals». El buidatge i síntesi de l'enquesta és obra meua.

és nascuda a la Catalunya del Nord, el 51,4 %, i és el 58,2 % si afegim els nascuts en una altra regió dels Països Catalans. Els enquestats són el 25 % de la població i, si prenem en compte els membres de la família esmentats als qüestionaris, arribem a un 65 % dels habitants del municipi. Una xifra no exhaustiva, però que representa un nombre prou ampli de la població per a representar una tendència significativa de la situació.

Segons les xifres de l'enquesta, un terç dels habitants de Cases de Pena comprèn el català (el 35,3 %). La proporció assoleix dos terços si hi afegim el 30,7 % que diu que comprèn solament alguns mots. Un altre terç d'habitants (el 32,6 %) declara que no comprèn res del català. Qüestionats sobre si volien un reconeixement oficial del català, més d'un terç respon afirmativament (el 36,3 %) i un altre terç (el 34,9 %) diu que no; els que resten, no ho saben o no responen. En fi quasi la meitat dels enquestats (el 43,8 %) voldria aprendre o perfeccionar-se en català. Aquestes són les xifres d'un poble ordinari de la Catalunya del Nord que ensenyen que, tot i l'ocultació institucional i l'avançament de la substitució, la llengua catalana manté un lloc important dins la societat. Una proporció notable de gent té una visió favorable de la llengua catalana i els elements encaixen amb les tendències apuntades a les enquestes generals anteriors.

TAULA 5
Dades de l'enquesta sobre la llengua catalana a Cases de Pena

146 persones (65 % dels habitants)	
51,4 % nascuts a la Catalunya del Nord	
58,2 % nascuts a la Catalunya del Nord o una altra regió dels Països Catalans	
Comprèn el català	35,3 %
Comprèn alguns mots	30,7 %
És favorable al reconeixement oficial	36,3 %
Vol ensenyament bilingüe per als fills	37,5 %
Vol que els fills aprenguin català	58,3 %
Vol aprendre o perfeccionar el català	43,8 %

FONT: Enquesta a Cases de Pena, 2004.

Un altre sondeig dut a terme és l'enquesta sobre «Les llengües al Liceu de Ceret», que va ser realitzada en ocasió d'un dia de promoció de les llengües (18 de novembre del 2006). El sondeig va consistir a distribuir un qüestionari a tots els usuaris del liceu: alumnes (mitjançant els professors principals de les classes), els mateixos professors via les bústies de la sala de professors, el personal de l'administració de l'establiment i els agents de manteniment (mitjançant el secretariat del centre).

L'enquesta permet conèixer el panorama lingüístic del liceu. S'hi aprèn que quatre de cada deu alumnes comprenen el català, que un terç del personal sap parlar català, que el 78 % dels alumnes comprèn l'espanyol i que un de cada dos alumnes sap par-

lar anglès, i un 2 %, l'àrab. En total, unes vint-i-cinc llengües són compreses, parlades o estudiades pels alumnes i el personal del liceu: alemany, anglès, àrab, basc, berber, bretó, català, xinès, xtimi, crioll, francès, espanyol, grec, hebreu, italià, japonès, laosiana, llatí, lituà, luxemburguès, neerlandès, occità, portuguès, rus, suís, alemany, tailandès.

Pel que fa a les competències en català entre una població de joves poc sovint enquestada, els resultats mostren una coincidència amb els nivells de coneixement de la població global. Si la població en general compta entre la meitat i dos terços d'habitants que comprenen el català, per als joves del liceu de Ceret²⁵ és el 44 %, que diu entendre la llengua catalana. O sigui un índex clarament més baix que la mitjana però prou alt per a un tram de població que és el que menys sap català i amb qui els catalanòfons gairebé no comuniquen en català donada la situació diglòssica, traumàtica i de trencament generacional de la transmissió. La xifra confirma que el Vallespir és un dels sectors de la Catalunya del Nord amb més conservació de la llengua catalana i que les joves generacions són les que menys saben la llengua. Al mateix temps revela que gairebé una meitat dels alumnes del liceu de Ceret són encara coneixedors passius que comprenen el català. Igualment, la competència activa, la capacitat d'expressar-se, s'apropa al nivell global: si entre un quart i un terç dels habitants sap parlar-lo, els joves assoleixen aquí el 18 %. Pel que fa a l'ús, un terç dels alumnes assenyalen que «el català és parlat a la família». Tot i la relativa imprecisió de la pregunta, és significatiu que una part encara important dels joves tingui present el català en el seu entorn més immediat.

Quant a la diversitat de les llengües conegudes, la remarca principal que resulta de l'enquesta és que al liceu, al cap de cinc a vuit anys d'estudis de llengua, un terç dels que estudien espanyol i gairebé la meitat dels qui han fet anglès declaren que no saben parlar la llengua apresada;²⁶ mentre que amb un 11 % dels alumnes del liceu de Ceret que estudiaven el català en 2006, eren el 44 % els que el comprenien, cosa que indica que la transmissió del català és encara activa a fora del marc escolar. Des del punt de vista de la qüestió identitària, l'enquesta dóna unes indicacions interessants: amb una realitat demogràfica contrària,²⁷ un 47 % considera que és català. Sense que se distingeixi el grau o la natura de la catalanitat declarada pels enquestats, és un fet que la identitat catalana és sempre viva i dinàmica en una proporció que no és gens marginal.

25. Entre els quinze i els divuit o dinou anys, d'una zona entre les més catalanoparlants de la Catalunya del Nord.

26. Un resultat absolutament anormal i que planteja el problema francès amb el coneixement i l'aprenentatge de les llengües en general.

27. El 52 % només dels alumnes enquestats han nascut en territori català.

TAULA 6
Enquesta sobre les llengües al Liceu de Ceret

DIA de les LLENGÜES - DAY of the LANGUAGES - TAG der SPRACHEN - DÍA de las LENGUAS
 Résultats de l'enquête «Paysage linguistique du Lycée de Ceret» (décembre de 2006)
 635 réponses des élèves (58 %) - 22 réponses des professeurs (20 %)

<i>Catalan</i>		
<i>Élèves</i>		<i>Personnels</i>
44 %	des élèves déclarent <i>comprendre</i> le catalan	59 % des personnels
18 %	des élèves déclarent savoir <i>parler</i> le catalan	33 % des personnels
29 %	des élèves déclarent savoir <i>lire</i> le catalan	41 % des personnels
14 %	des élèves déclarent savoir <i>écrire</i> le catalan	19 % des personnels
32 %	des élèves déclarent que le catalan est <i>parlé dans la famille</i>	33 % des personnels

<i>Autres langues</i>		
<i>Élèves</i>		<i>Personnels</i>
78 %	des élèves déclarent <i>comprendre l'espagnol</i>	70 % des personnels
67 %	des élèves déclarent savoir <i>parler l'espagnol</i>	52 % des personnels
65 %	des élèves déclarent <i>comprendre l'anglais</i>	70 % des personnels
55 %	des élèves déclarent savoir <i>parler l'anglais</i>	59 % des personnels
9 %	des élèves déclarent <i>comprendre l'allemand</i>	15 % des personnels
9 %	des élèves déclarent savoir <i>parler l'allemand</i>	19 % des personnels
3 %	des élèves déclarent <i>comprendre l'italien</i>	15 % des personnels
1 %	des élèves déclarent savoir <i>parler l'italien</i>	7 % des personnels
2 %	des élèves déclarent <i>comprendre et parler l'arabe</i>	—

Au total, 20 langues sont comprises par les élèves et les personnels du Lycée de Ceret, 22 langues en incluant le catalan et le français; 14 langues sont parlées au lycée de Ceret, 16 langues en incluant le catalan et le français.

<i>Langues étudiées</i>		
13 langues différentes sont étudiées par les élèves du lycée de Ceret (avec le français).		
11 %	des élèves étudient	le <i>catalan</i>
17 %	des élèves étudient	l' <i>allemand</i>
80 %	des élèves étudient	l' <i>espagnol</i>
90 %	des élèves étudient	l' <i>anglais</i>
3 %	des élèves étudient	le <i>latin</i>
1 %	des élèves étudient	le <i>japonais</i>

TAULA 6 (Continuació)
Enquesta sobre les llengües al Liceu de Ceret

Origines et identités		
Élèves		Personnels
52 %	des élèves déclarent être nés en Pays Catalan	30 % des personnels
47 %	des élèves se considèrent catalans	41 % des personnels

Et 32 autres identités sont citées, parmi lesquelles l'identité «française» est mentionnée par 2,5 % des élèves.

Langues comprises, parlées, étudiées par élèves et personnels au lycée de Ceret: allemand, anglais, arabe, basque, berbère (kabyle), breton, catalan, chinois, chtimi, créole, français, espagnol, grec, hébreu, italien, japonais, laotien, latin, lituanien, luxembourgeois, néerlandais (hollandais/flamand), occitan, portugais, russe, suisse-allemand, thaïlandais.

Identités mentionnées par élèves et personnels au lycée de Ceret: algérien, alsacienne, anglais, arabe, argentin, auvergnat, basque, belge, breton, catalan, champenois, chtimi, espagnol, flamand, français, franco-guadeloupéen, franco-italien, franco-marocain, grenoblois, hollandais, kabyle, marocain, marseillais, occitan, parisien, péruvien, picard, saintmartinois, slovaque, stéphanois, tarnais, vietnamien, toulousain, luxembourgeois, néerlandais (hollandais/flamand), occitan, portugais, russe, suisse-allemand, thaïlandais.

2. POLÍTICA LINGÜÍSTICA INDIGENT: MARC FRANCÈS, ADMINISTRACIONS LOCALS

Una política lingüística pròpiament dita i explícita no existeix a la Catalunya del Nord, en primer lloc pel fet de ser en el marc francès. També per l'absència de capacitat de les autoritats locals per a entendre la situació, per a tenir consciència de la realitat sociolingüística i per a assumir la voluntat política necessària per a la presa de decisions adequades.

El context institucional, és a dir jurídic francès, fixa normes que fan pràcticament impossible l'establiment d'una política lingüística favorable a una reversió de l'evolució de les llengües «regionals», orientades avui dia cap a una substitució lingüística gairebé completa. Més enllà d'una concepció *sui generis* del principi d'igualtat dels ciutadans davant de la llei, les bases constitucionals franceses han anat establint al llarg del final del segle XX i principi del XXI la predominança absoluta de la llengua francesa en tots els àmbits de la vida social i, no cal dir, pública i oficial. La Constitució, en el seu article 2, fixa que «la llengua de la república és el francès».²⁸ Formulació que, en si, no predisposa *a priori* a cap exclusió, però que és interpretada sistemàticament pels polítics i per tots els tribunals, des de la primera instància fins al Consell d'Estat i el Consell Constitucional, com una oficialitat absoluta, com l'obligació de fer servir el francès en totes les circumstàncies, excloent simultàniament l'ús de qualsevol altra llengua, sigui «estrangera», sigui «regional», i denegant qualsevol dret als locutors d'aquestes. L'esmena constitucional del 2008 que ha inclòs, per primera vegada, la menció de «llengües regionals» sota la forma d'una frase a l'article 75.1, exposa que «les llengües regionals pertanyen al patrimoni de França».²⁹ Si bé representa una reco-

28. La Constitució de la V República és del 1958, i l'adjunció de la menció de la llengua francesa data del 1992.

29. «Titre XII - Des Collectivités Territoriales - Art. 75-1. - Les langues régionales appartiennent au patrimoine de la France» (2008).

neixença simbòlica de l'existència d'aqueixes llengües, no ha permès canviar res en la interpretació de la primacia i exclusivitat del francès. Diverses sentències judicials han establert que aquesta menció constitucional no dóna cap dret als locutors d'altres llengües que no siguin el francès.³⁰

És aquesta mateixa ideologia i normativa que serveix d'argumentació al Govern francès fins al 2011 per a oposar-se a qualsevol discussió d'una llei de llengües regionals.³¹ El febrer de 2011, el diputat alsacià Armand Jung, president del Grup d'Estudis sobre les Llengües Regionals a l'Assemblea Nacional, formula una pregunta oral al Govern sobre l'estatut de les llengües, i planteja la necessitat d'una llei.³² La resposta donada pel ministre d'Educació, Joventut i Vida Associativa, Luc Chatel, il·lustra bé la posició francesa: «Vous déplorez la décision de la cour administrative d'appel de Nancy, selon laquelle il n'y a pas de "droit aux langues régionales" dans notre pays. Mais chacun sait fort bien que notre loi fondamentale interdit de reconnaître des droits spécifiques à certaines catégories de citoyens, qui plus est sur des territoires déterminés. Nos principes fondateurs d'unicité du peuple français, d'égalité des citoyens devant la loi et d'indivisibilité de la République s'y opposent formellement. Le Conseil constitutionnel a été clair à ce sujet, dans sa décision du 15 juin 1999, relative à la constitutionnalité de la charte européenne des langues régionales et minoritaires: "Ces principes fondamentaux", écrivait-il, "s'opposent à ce que soient reconnus des droits collectifs à quelque groupe que ce soit, défini par une communauté d'origine, de culture, de langue ou de croyance". Vous pouvez le déplorer, monsieur le député, mais constatons ensemble que la République est la forme qu'a prise l'État dans notre pays.»

La Constitució és completada per la llei dita *Toubon* relativa a l'ús de la llengua francesa. Aquesta llei ve a detallar les condicions de l'obligatorietat de «la llengua de la República»³³ i, igual que per a la menció constitucional de les «llengües regionals»,

30. «Lors de la séance des questions orales, sans débat, du mardi 1er février 2011, j'ai interpellé M. Frédéric Mitterrand, Ministre de la Culture, sur le statut des langues régionales. L'article 75-1 de la Constitution stipule que "les langues régionales appartiennent au patrimoine de la France", mais dans les faits, force est de constater que les langues régionales n'ont pas de véritable statut juridique. J'en veux pour preuve les récentes décisions de la Cour administrative d'appel de Nancy, qui a déclaré qu'il n'y a pas de "droit" spécifique aux langues régionales, et du Tribunal administratif de Montpellier, qui a enjoint une commune de l'Hérault à retirer ses panneaux d'entrée d'agglomération bilingues [...]», Armand Jung, diputat del Baix Rin, president del Grup d'Estudis sobre les Llengües Regionals.

31. En una primera etapa, el president de la República, Nicolas Sarkozy, s'hi havia mostrat favorable i havia de constituir un desenvolupament lògic del debat al Parlament (sense vot, però) sobre les llengües regionals i de l'aprovació de la menció de les llengües regionals a la Constitució, el 2008.

32. Qüestió oral sense debat núm. 1250, a la sessió del dimarts 1 de febrer de 2011, adreçada al ministre de Cultura, Frédéric Mitterrand (hostil a qualsevol reconeixement de les llengües).

33. «Loi n°94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française - Article 1: Langue de la République en vertu de la Constitution, la langue française est un élément fondamental de la personnalité et du patrimoine de la France. Elle est la langue de l'enseignement, du travail, des échanges et des services publics. Elle est le lien privilégié des Etats constituant la communauté de la francophonie.»

els tribunals sempre han denegat que l'article 21 de la llei,³⁴ en principi inclòs pels legisladors amb la intenció de protegir-les, pogués establir cap dret lingüístic, ni tan sols cap igualtat lingüística d'ús amb el francès.³⁵

Com a mesures lògiques d'aquesta pauta jurídica, França no va ratificar la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries, i va interposar reserves perquè no s'apliquin els articles 27 i 30 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics i de la Convenció sobre els Drets de l'Infant, respectivament.

En aquest context, qualsevol norma o decisió que pretengui equiparar drets per a l'ús del català i del francès és impossible. L'objecte mateix d'una política lingüística que fixés de posar les bases d'una recuperació del català mitjançant la capacitat de la ciutadania per a fer servir la llengua en detriment del francès seria immediatament recorregut i suspès. És impossible plantejar, des de l'Administració local, per exemple, el dret dels administrats a triar la llengua que voldrien. Unes mesures favorables a la llengua catalana només se poden formular com una política genèrica de suport a la «llengua i a la cultura regionals» i al seu ensenyament. En aquesta perspectiva, és particularment interessant la iniciativa que, a instància nostra, va aprovar el Consell General de la Catalunya del Nord i el Consell Municipal de Perpinyà, votant a favor d'una Carta per la llengua catalana.³⁶ Ultra que el document no té cap caràcter vinculant i és més aviat una declaració de bones intencions, a més, la seua formulació deixa ben clar que, en tot moment, el català és una llengua que acompanya la preeminència del francès. Encara que s'afirmi la voluntat d'assumir el català com a llengua pròpia i de promoure'l, no existeix el marc legal necessari per a un objectiu de normalització lingüística. Per altra banda, les administracions locals no tenen mitjans —ni administratius, ni financers— per a posar en marxa una veritable política de recuperació de la llengua catalana, de reversió de la substitució lingüística. En tot cas, podrien establir mecanismes de suport al català que tendeixin a frenar la tendència actual, com ho detallarem a la part final. El que més s'està desenvolupant a principis del segle XXI en aquest sentit és la retolació de carrers en català (o bilingüe), la senyalització direccional, la comunicació i alguns actes públics, a més del suport a l'ensenyament i a la publicació i l'expressió cultural. Essencialment són els ajuntaments els que porten a terme aquestes mesures, en particular la Vila de Perpinyà.

34. L'article 21 de la «Loi n°94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française» (Llei Toubon) especifica (article 21) que: «Les dispositions de la présente loi s'appliquent sans préjudice de la législation et de la réglementation relatives aux langues régionales de France et ne s'opposent pas à leur usage.»

35. Més exemples són exposats a la tesi «Societat, llengua i ensenyament del català a Catalunya Nord» (Baylac-Ferrer, 2009).

36. Consell General de la Catalunya del Nord, 10 de desembre de 2007: «Article 1: Le Conseil Général des Pyrénées-Orientales reconnaît officiellement, au côté de la langue française, le catalan comme langue du département. Il s'engage, à travers cette Charte, à être un des acteurs de la pérennisation de la langue et de la culture catalanes.» Vila de Perpinyà, 10 de juny de 2010: «Article 1er: El consell municipal de Perpinyà reconeix oficialment, a costat de la llengua francesa, el català com a llengua històrica de la Vila. Conscient de les seues responsabilitats, el consell municipal de Perpinyà, a través de la Carta municipal per la llengua catalana i del Pla municipal de política lingüística, i cercant la més ampla col·laboració amb els partners concrets (institucions, associacions, persones i entitats), s'engatja per tal de perennitzar la llengua catalana.»

El punt clau del principi d'una eventual reversió rau en el desenvolupament de l'ensenyament de la llengua i sobretot en la llengua. Tot i que l'àmbit educatiu no sigui competència de les administracions locals (ni municipals, ni departamentals, ni regionals), és en aquest camp que els elegits locals intenten per ara incidir, gràcies en particular a les esclertes reglamentàries de l'Educació Nacional francesa i a la posició estatal de deixar fer o d'intentar, per la política dels fets, de traspasar als ens locals la qüestió de l'ensenyament de les «llengües regionals».

3. ESTAT DE L'ENSENYAMENT DEL CATALÀ

L'ensenyament a França és una competència exclusiva de l'Estat. És el Ministeri d'Educació el que fixa els programes, recluta el professorat a través de concursos «nacionals» per a l'ensenyament secundari i «regionals» per a l'escola primària. En els dos casos, són els serveis del Ministeri a cada regió (els rectorats d'acadèmia) i a cada departament (les *inspeccions académiques* tal com es coneixen o Direcció Acadèmica dels Serveis de l'Educació Nacional tal com les acaben de rebatejar) els que gestionen els mitjans financers i humans, organitzen les inspeccions i controlen totes les qüestions de caire pedagògic. A les regions, departaments i municipis només els pertocuen competències relatives a infraestructures i equipaments immobiliaris i mobiliaris. Aquesta configuració estatal determina en bona part que la manca d'interès de l'Estat per les «llengües regionals» o la prioritització de l'ensenyament del francès i en francès se tradueixi en una limitació permanent del desenvolupament de les opcions de les «llengües i cultures regionals» i de les classes bilingües.

La pressió de la societat civil a través de les associacions de defensa de les llengües i d'escoles immersives, des dels anys setanta, ha fet evolucionar lentament la reglamentació de l'ensenyament. A la Catalunya del Nord, el darrer terç del segle xx, associacions com el Grup Rossellonès d'Estudis Catalans (GREC), la Bressola, l'Associació Arrels, l'Associació Comte Guifré, la Federació per a la Defensa de la Llengua i de la Cultura Catalanes i l'APLEC han intervingut permanentment en l'àmbit nord-català, i juntament amb les seues entitats homòlogues basques, bretones, corses, occitanes i alsacianes (les més actives), en l'àmbit de l'Estat. El resultat n'és el marc reglamentari actual.

Consisteix en l'article 20 de la Llei d'ensenyament, que determina que «Un ensenyament de llengües i cultures regionals es pot impartir al llarg de tota l'escolaritat segons modalitats definides per via de conveni entre l'Estat i les col·lectivitats territorials on aqueixes llengües s'utilitzen».³⁷ Aquesta és la sola disposició legislativa relativa

37. L'actual llei núm. 2005-380 del 23 d'abril del 2005, d'orientació i de programa per a l'avenir de l'escola, dita *lleï Fillon*, integrada en forma del primer apartat de l'article L. 312-10 del Codi de l'educació, té la redacció següent: «Un enseignement de langue et culture régionales peut être dispensé tout au long de la scolarité selon des modalités définies par voie de convention entre l'État et les collectivités territoriales où ces langues sont en usage.» Aquesta disposició reprèn, de fet, la primera llei que havia autoritzat l'ensenyament optatiu de certes llengües regionals a França, la llei Deixonne de 1951, que no s'havia començat d'aplicar abans dels anys setanta.

a les «llengües regionals»; totes les altres tenen condició de reglamentació (decrets, circulars ministerials). Tot i la condició estrictament facultativa de l'ensenyament de les llengües regionals que reflecteix la redacció de l'article, en la realitat s'interpreta sistemàticament com gairebé el dret de les famílies i de l'alumnat a beneficiar-se d'un ensenyament de llengua regional. Sempre que els mitjans financers i humans existeixin allà on la demanda és expressada.

Un progrés notable ha ocorregut el 2001, amb el ministre socialista Jack Lang i el seu llavors director de l'Ensenyament Escolar, Jean-Paul de Gaudemar, quan el Ministeri va adoptar i publicar les circulars sobre «Ensenyament de les llengües regionals».³⁸ No solament reconeixien, sistematitzaven i organitzaven l'ensenyament d'aquestes llengües com a assignatures (sempre opcionals), sinó que establien les bases reglamentàries per a desenvolupar l'ensenyament bilingüe francès —llengua regional al si de l'educació pública. És sobre aquests textos que funcionen encara avui dia les classes bilingües en català i que és possible entreveure una perspectiva de reaprenentatge de la llengua per part de les noves generacions. Amb aquestes circulars, s'han creat uns dispositius importants: la formació i reclutament de professorat de primària bilingüe principalment, i en segon lloc, la instal·lació, a cada Rectorat d'Acadèmia (el de Montpeller pel que fa a la Catalunya del Nord), d'un Consell Acadèmic de les Llengües Regionals (CALR). Aquest darrer, tot i la seua utilitat molt relativa, almenys constitueix un organisme consultiu permanent que permet un contacte mínimament seguit entre entitats militants, sindicats, elegits locals i Administració.³⁹

L'ensenyament del català i en català a la Catalunya del Nord experimenta des de finals del segle xx un lent augment de les classes bilingües i immersives, i un estancament o lleu retrocés de l'ensenyament de la llengua com a assignatura. La progressió de l'ensenyament bilingüe és degut a l'obertura progressiva de les classes necessàries a l'existència de línies en català un cop són creades. Les creacions de noves línies a noves escoles són molt limitades. El creixement de l'efectiu a les escoles de la Bressola és lent per la falta de mitjans de l'entitat, que té l'estatut d'escola privada i que necessita un mínim de cinc anys de funcionament amb fons propis abans que se pugui aplicar el concert amb el qual el Ministeri es fa càrrec del professorat. L'estancament o el retrocés de l'ensenyament de la llengua com a assignatura no és motivat per la manca de demanda social, sinó pel dèficit d'ensenyants capacitats per a fer classe de llengua. Aquesta situació a la vegada és el reflex del progrés de la substitució lingüística en la societat nord-catalana per la qual cada cop menys persones saben la llengua per trans-

38. «Bulletin Officiel du ministère de l'Éducation Nationale - N°33 du 13 septembre, ENCART B.O. n°33 du 13-09-2001: Langues et cultures régionales.»

39. El Consell Acadèmic de les Llengües Regionals (CALR) s'ha de reunir dos cops l'any a iniciativa del rector d'Acadèmia, periodicitat reglamentària que no sempre és respectada. Reuneix els responsables de l'Administració educativa, inspectors encarregats de la qüestió, representants del professorat, de les administracions locals, dels sindicats, de les entitats de pares i mares d'alumnes, de les associacions de defensa de les llengües regionals, de les escoles immersives privades. El CALR de Montpeller tracta al mateix moment totes les qüestions relatives al català i a l'occità, a l'ensenyament tant privat com públic, tant la iniciació com el bilingüisme i la immersió, des de l'escola maternal fins a la universitat.

missió familiar i són capaces d'expressar-se almenys oralment, i també es deu al potent flux migratori provinent del nord de França que afecta la Catalunya del Nord i que està operant una veritable transfusió demogràfica.⁴⁰ Finalment, el sistema d'afectació dels ensenyants després d'aprovar els concursos de reclutament condueix de manera gairebé sistemàtica els nord-catalans a abandonar el territori mentre un professorat de la resta de l'Estat que ha acumulat més punts tria de venir a exercir a la Catalunya del Nord.

L'any escolar 2011-2012, els efectius que es van beneficiar d'ensenyament de català i en català a la Catalunya del Nord van ser els següents:

TAULA 7
Efectius de l'ensenyament de català i en català el 2011-2012

<i>PRIMARI</i>	<i>Maternal</i>	<i>Elemental</i>	<i>Total</i>	<i>Percentatge</i>
Llengua viva	3.186	4.462	7.648	18 %
Bilingüe/immersiu	—	—	2.792	7 %
Total	—	—	10.440	25 %
<i>SECUNDARI</i>	<i>Col·legi</i>	<i>Liceu</i>	<i>Total</i>	<i>Percentatge</i>
Llengua viva	1.536	556	2.092	6 %
Bilingüe/immersiu	785	94	879	2 %
Total	2.321	650	2.971	8 %
<i>TOTAL</i>			<i>Total</i>	<i>Percentatge</i>
PRIM. + SECUND. Llengua viva	—	—	9.740	12 %
PRIM. + SECUND. Bilingüe/immersiu	—	—	3.671	5 %
PRIM. + SECUND. Total	—	—	13.411	17 %

FONT: Estadístiques elaborades per Alà Baylac-Ferrer (APLEC, Universitat de Perpinyà), segons les fonts del Rectorat de Montpeller (CALR, desembre 2011).

La dada més interessant, des del punt de vista del coneixement real de la llengua, és la proporció d'alumnes que han pogut seguir un ensenyament bilingüe o immersiu, almenys a primària: el 7% de l'alumnat de la Catalunya del Nord. O sigui, gairebé 2.800 alumnes. Un càlcul aproximat ens indica així que cada any uns 350 o 400 alumnes catalanoparlants són produïts pel sistema educatiu nord-català.

Una tercera part d'aquest alumnat correspon al sistema educatiu immersiu de la Bressola i una petita part, a l'escola immersiva Arrels (200 alumnes), integrada des del 1995 al sistema educatiu públic. La progressió de l'ensenyament bilingüe és,

40. L'any 2000, l'INSEE avaluava que un 40% dels habitants de la Catalunya del Nord havien nascut al departament.

doncs, bastant lenta, ja que el bilingüisme públic va començar els anys noranta. La Bressola i Arrels ja tenien les seues escoles en funcionament des del 1976 i el 1981 respectivament. Si tenim en compte que la taxa de mortalitat nord-catalana és de l'11 ‰, unes 4.840 defuncions anuals, constatem que el saldo entre el nombre de catalanoparlants que desapareix —potser unes 2.000 o 2.500 persones— i el nombre de joves locutors eixits de l'escola és clarament deficitari.

TAULA 8
Establiments amb ensenyament bilingüe

55 establiments / 380 públics + privats (14,5%)
55 establiments / 356 públics + associatius (15,5%)

FONT: Elaboració pròpia (2010).

FIGURA 1
Implantació de l'ensenyament en català a la Catalunya del Nord, 2006

FONT: Mapa de l'APLEC.

L'altra dada significativa és el volum d'alumnes que fan classe de català, com a assignatura: uns 7.600 alumnes a maternal i elemental, el 18% de l'alumnat, i uns 2.100 més a l'educació secundària, el 6%. En total són 9.740 joves els que reben alguna iniciació o perfeccionament de llengua catalana al curs de la seua escolaritat, el 12% del total de tota la Catalunya del Nord. Tot i la proporció clarament marginal d'alumnes que reben classe de català, la modalitat continua sent important perquè constitueix un eixamplament dels efectius dels alumnes de les classes bilingües i immersives. Encara que ni el nombre d'hores impartides —d'1 hora a 3 hores setmanals— ni la

manca de continuïtat d'un any per l'altre permetin de produir locutors veritables, l'ensenyament extensiu evidencia la demanda social i la bona disposició de la societat per a reaprendre la llengua. Sense aquesta modalitat, la institució educativa es prevaldria d'una pràctica desaparició de l'interès per l'ensenyament del català.

Per a l'any escolar 2011-2012, el 80 % de l'ensenyament extensiu del català existeix gràcies a mitjans financers, humans i organitzatius exteriors a l'educació pública.⁴¹ Més precisament, el Ministeri d'Educació deixa que administracions locals i entitats intervinguin dintre de l'escola pública per a assumir les classes de llengua regional. Així, a la Catalunya del Nord, l'APLEC, l'Associació per a l'Ensenyament del Català, des dels anys noranta, gràcies als finançaments dels municipis, del Consell General i de la Generalitat de Catalunya, gestiona la contractació de personal capaç d'intervenir a les classes per a impartir cursos de català. Se coneixen com a «intervinents de català». Són principalment estudiants de la llicenciatura d'estudis catalans de la Universitat de Perpinyà. El volum d'hores anuals és d'unes 7.000 i les intervencions se fan a una trentena de municipis, incloent-hi Perpinyà. Aquest tipus d'ensenyament és l'ocasió d'informar i de sensibilitzar les famílies sobre la possibilitat d'anar cap a un ensenyament bilingüe, aquest sí, assumit i finançat pel Ministeri. L'ensenyament extensiu de català contribueix a mantenir viva la qüestió lingüística entre les famílies, els elegits i l'Administració educativa de la Catalunya del Nord. Per altra banda, és la sola forma d'ensenyament de la llengua regional que el Rectorat d'Acadèmia considera que és legítima i acceptaria que se generalitzés a tot l'alumnat,⁴² perquè és patrimoni cultural del qual tothom hauria de beneficiar-se en igualtat de condicions. A la pràctica, però, el Ministeri no atorga els mitjans necessaris per a la seua implementació.

En total, sumats l'ensenyament extensiu i l'ensenyament bilingüe i immersiu, a l'escola primària, una quarta part de l'alumnat aprèn català a l'escola. Una baixada respecte a l'avaluació que una tercera part aprenia català els anys vuitanta, però una progressió clara de l'ensenyament que produeix locutors reals. Mai a la Catalunya del Nord hi ha hagut tants alumnes que han estudiat el català a l'escola, mai tants joves han rebut l'ensenyament en català, al mateix temps que mai la proporció de joves que són capaços d'entendre i parlar el català ha estat tan minsa.

No seria completa la descripció de la situació del català en el camp de l'ensenyament si no es parlés dels estudis superiors. Existeixen a la Universitat de Perpinyà uns diplomes d'Estat de català: llicenciatura d'estudis catalans (tres anys), màster (dos anys) i doctorat. En total, anualment són uns dos-cents cinquanta estudiants que són inscrits a l'IFCT, l'Institut Franco-Català Transfronterer, la facultat de català de la Universitat. Però una part substancial d'aquests estudiants bé procedeixen d'altres carreres diferents del català quan són als cicles superiors, bé són persones adultes, jubilades o a distància que tornen als estudis per estudiar català, no havent-ho pogut

41. Informació de les conselleres pedagògiques de català de l'ensenyament primari i de l'APLEC.

42. El 2006, el rector de l'Acadèmia de Montpeller va publicar una circular sobre l'ensenyament de les llengües regionals en la qual fixava com a objectiu que tots els alumnes poguessin tenir accés a cursos de llengua i cultura regionals al curs de la seua escolaritat, reprenent les circulars ministerials del 2001.

fer en altres èpoques. Al final, el nombre d'estudiants efectius que acaben dirigint-se eventualment cap als concursos de professorat no superen la desena per cada any de la llicenciatura. Aquesta feblesa dels efectius de candidats a professorat bilingüe de primària o a professorat de català de secundària constitueix un problema a l'hora de proveir totes les places obertes. I l'argument és utilitzat pel ministeri per a reduir les places als concursos. La conseqüència és que falta personal ensenyant competent per a poder desenvolupar l'ensenyament bilingüe en català. En deu anys, el nombre de places al concurs per a professorat bilingüe de primària ha passat de dotze a cinc. I a secundària, les places per a professorat de català, de cinc a un, en vint anys.

Un element important en l'evolució de l'ensenyament de català és la demanda social. Un punt clau i una qüestió sensible, sovint obviada per l'Administració educativa. La qüestió de la demanda és clau perquè, en el context d'absència de dret lingüístic, és a la vegada el baròmetre que determina l'acceptació de la llengua catalana, el grau de lleialtat lingüística de la societat i el mitjà per a sol·licitar que l'educació pública posi en marxa les classes necessàries. Recordem que l'ensenyament de la llengua regional en el sistema francès només pot ser opcional.⁴³ Per aquesta raó seria determinant que la possibilitat de seguir un ensenyament de català o bilingüe pogués ser plantejada sistemàticament a tothom. Cosa que no succeeix. En la realitat, no hi ha informació generalitzada ni cens sistemàtic de les demandes eventuais dels pares. Les iniciatives de posar en marxa un ensenyament de català o una línia bilingüe corresponen a projectes de determinats ensenyants voluntaris, a municipis més motivats, a pares i mares d'alumnes més reivindicatius. Les úniques dades de les quals disposem sobre demanda real corresponen a una enquesta realitzada el 1995 i a les enquestes generals de 1993, 1997 i 2004. Com que no disposem de cap sondeig més recent ni actualitzat, només ens podem fiar de les sol·licitacions puntuals i molt localitzades per a confirmar i rectificar les dades generals. L'enquesta realitzada el 1995 a prop de totes les famílies d'infants de maternal⁴⁴ va indicar que el 37,7% desitjava un ensenyament bilingüe per als seus fills. La tendència era confirmada per una altra enquesta de la mateixa Inspecció Acadèmica el 2003, aquesta no publicada, en la qual entre un 40% i un 50% s'hi pronunciava favorablement. L'enquesta general del 1997 donava que el 29% dels interrogats volien ensenyament bilingüe. I segons una enquesta al municipi de Cases de Pena el 2004, el 37,5% responia voler ensenyament bilingüe per als seus fills. Pel que fa a l'ensenyament extensiu, les xifres són més importants, ja que el 1997 el 62% volia que els fills aprenguessin català a l'escola i el 2004 la xifra assolida el 62,9%. A Cases de Pena, el 2004, el 58,3% volia que els fills i filles aprenguessin el català com a assignatura. Com a índex suplementari de l'acceptació quasi genera-

43. Tot i això, els corsos, en el marc d'una descentralització més avançada, han obtingut que el Ministeri accepti de considerar que l'ensenyament de la llengua corsa s'havia de fer a tots els alumnes. La fórmula legal consisteix a presentar-lo com a «inscrit en l'horari normal» dels alumnes i a deixar un termini d'unes quantes setmanes a principi de curs perquè les famílies que no acceptarien aquest ensenyament en facin la demanda explícita a l'Administració educativa.

44. 11.950 nins i nines concernits, dels quals el 90% dels pares van respondre. L'enquesta va ser realitzada per l'encarregada d'inspecció per al català, Maria Dolors Solà.

litzada de l'ensenyament del català a l'escola, s'ha de mencionar que des que certs ensenyants proposen aquesta assignatura a classe i que, doncs, se posa en marxa a primària per a classes senceres, mai s'ha enregistrat cap protesta ni demanda perquè els fills no seguissin aquest curs.

TAULA 9
Demanda d'ensenyament

	<i>Enquesta 1997</i>	<i>Nombre de persones</i>	<i>Enquesta 2004</i>
Voldrien que els fills aprenguessin català a l'escola	62 %	189.038	62,9 %
Voldrien una iniciació	36 %	—	—
Voldrien bilingüisme	29 %	—	—
No voldria	33 %	100.617	—
No ho sap	5 %	15.245	—
Total	100 %	304.900	—

Els més forts índexs de voluntat que els fills aprenguin català són entre els municipis més petits, i entre els 25-34 anys i els 18-24 anys.
FONT: *Pratiques et représentations du catalan* (Média Pluriel Méditerranée, 1998) i *Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya Nord* (2004).

L'ensenyament del català i en català a la Catalunya del Nord, per tant, gaudeix a la vegada d'una relativa bona salut, atès el context en el qual s'ha d'implementar, i d'un estat de feblesa evident. Especialment si comparem la situació amb altres realitats del mateix marc institucional: Alsàcia, Còrsega o el País Basc del nord de la frontera.

4. L'EXEMPLE BASC DEL NORD I LES CONDICIONS D'UNA REVERSIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA

Tot i haver començat a desenvolupar les classes bilingües després de la Catalunya del Nord, l'ensenyament en cors i en alsacià-alemany ha anat progressant més ràpidament. Avui dia, l'ensenyament bilingüe en llengua regional assoleix a Alsàcia el 10 % de l'alumnat, mentre que se situa al 20 % a Còrsega. Però la regió on més avançat és aquest ensenyament és el País Basc, amb la tercera part de l'alumnat que segueix la seua escolaritat en classes bilingües del sistema públic, del privat catòlic i en escoles immersives.

Segons les enquestes sociolingüístiques d'Iparralde,⁴⁵ una tercera part de la població sap basc. Els trams d'edat més coneixedors del basc són els de més de 65 anys i els 16-24 anys. Sobretot la dada interessant és que és la part de població més jove la que ha invertit ja la tendència de baixada de la corba de locutors. Tot i l'evolució encara negativa de la corba general de competència lingüística (del 29 % al 22 % entre 1991

45. *IV Enquête sociolinguistique 2006*, analitzada a la revista *Enbata* pel sociolingüista Erramun Bachoc, l'agost de 2008.

i 2006), el tram de població jove guanya cada any un 0,5% de locutors, l'invers de la xifra global (perd el 0,5% cada any). El sociolingüista Erramun Bachoc projecta que amb la continuació de l'actual corba dels joves i el desenvolupament de l'ensenyament en basc,⁴⁶ cap al 2016 «és possible d'orientar a l'alça una corba lingüística que està baixant des de fa més d'un segle».

Aquesta situació interessa la Catalunya del Nord per dues coses: per l'exemple que el desenvolupament de l'ensenyament bilingüe és possible i per les repercussions que té aquest sobre la situació sociolingüística.

L'escola en català és la primera etapa i la condició *sine qua non* per a una reversió de la dinàmica de substitució lingüística. La Catalunya del Nord es troba en el mateix marc institucional i jurídic que les altres regions lingüístiques esmentades, àrees bascòfona, germanòfona i corsòfona, on l'ensenyament bilingüe és més desenvolupat; la mateixa legislació i reglamentació relatives a l'ensenyament de les «llengües regionals» se li aplica. No és pas utòpic ni irrealista preveure el desenvolupament de l'ensenyament bilingüe en català a la Catalunya del Nord. Aqueixa perspectiva és reforçada, a més, pel nivell de demanda social que, si bé no s'expressa pas de manera massa reivindicativa, sí que és constant i que tendeix a consolidar-se gràcies a una evolució positiva en la societat nord-catalana de la imatge d'una llengua catalana en plena renaixença al sud de la ratlla fronterera.⁴⁷ Queda pendent el paper de l'Administració educativa, que no té assignat cap objectiu de desenvolupament prioritari ni de rol per a una política lingüística de recuperació de les «llengües regionals». En absència d'un eventual canvi d'actitud de l'Estat francès en els anys a venir, el més realitzable perquè creixi la proporció d'ensenyament bilingüe en català és que augmenti la pressió de les entitats militants i que hi hagi una major intervenció de les administracions locals en el tema educatiu. Una simple política d'informació sistemàtica de les famílies sobre l'ensenyament bilingüe i les possibilitats de demanar-lo seria adequada per a fomentar més obertures. No és impensable preveure que en un període d'un decenni o dos, igual que ha passat a les altres regions, la proporció d'alumnat ensenyat en català s'apropi al 50% de la població escolar.⁴⁸ Tal com està passant al País Basc, aquesta condició bàsica passaria a ser determinant perquè se pogués produir una progressiva inversió de la davallada de les competències lingüístiques entre els nord-catalans.

Un element, que no és fora de l'abast, és la possibilitat que les administracions locals, cada cop més, impulsin mesures favorables tant a l'ensenyament del català, a les classes en català com a la presència de la llengua en la vida pública. Les mesures recents de molts ajuntaments, i l'aprovació de dues cartes a favor de la llengua, fan

46. A partir d'un 40% de la població escolar.

47. El 31 de març de 2012, més de 7.000 persones participen en una manifestació en forma de *lipdub* a Perpinyà per reclamar el reconeixement i la promoció del català, en el marc de la campanya electoral de les eleccions presidencials, simultàniament amb manifestacions a les altres regions. A tot l'Estat, s'ha avaluat que hi va haver més de 50.000 manifestants.

48. Ja és el cas localment. A Ceret, al Vallespir, per exemple, la meitat de l'alumnat del municipi és escolaritzat en classes bilingües, a totes les escoles de la vila.

pensar que l'evolució de les mentalitats va en aquest sentit. Quedaria per articular més bé veritables plans de polítiques lingüístiques amb la intervenció en l'àmbit educatiu perquè s'estengui l'ensenyament en català, que és el fonament de tota reversió eventual de l'evolució sociolingüística.

La maturació de la consciència institucional permetrà establir i implementar veritables programes de política lingüística a favor del català? En tot cas, totes les mesures i perspectives esmentades aquí són possibles en el marc actual (molt limitador) de l'ordenament jurídic francès. Qualsevol progrés o obertura cap a un respecte de la diversitat lingüística permetria sens dubte d'avançar més ràpid en la reversió de l'evolució actual.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- BAYLAC-FERRER, Alà (2004). «Perpinyà, la Catalana 2004». A: SALA, Ramon; ROS, Michelle (dir.). *Perpignan, une et plurielle*. Perpinyà: Trabucaire, p. 347-356.
- (2009). «Societat, llengua i ensenyament del català a Catalunya Nord». Memòria de tesi. Universitat de Perpinyà. Disponible en línia a: <<http://recerc.new.fr>>.
- (2012). «Les implicacions transfrontereres de l'ensenyament del català a Catalunya Nord». A: *Treballar a la frontera: La Generalitat de Catalunya a Perpinyà i a l'Alguer*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 64-71.
- BECAT, Joan (2000). *La situació del català a França: Aspectes jurídics i docents i estudis sobre la matèria*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- BERJOAN, Nicolas (2011). *L'identité du Roussillon (1780-2000): Penser un pays catalan à l'âge des nations...* Perpinyà: Trabucaire.
- BEZSONOFF, Joan-Daniel (2010). *Un país de butxaca*. Barcelona: Empúries.
- Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya Nord* (EULCN) (2004). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Secretaria de Política Lingüística.
- HAMMEL, Étienne (1996). *Aide-mémoire: Langues et cultures régionales et région Languedoc-Roussillon: 1985-1996*. Perpinyà: Trabucaire.
- IGLÉSIAS, Narcís (1998). *La llengua del Rosselló, qüestió d'Estat: La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*. Vic: Eumo.
- LEPRÊTRE, Marc (1998). «Actituds i usos lingüístics a la Catalunya Nord (1993-1998)». *Llengua i Ús: Revista Tècnica de Normalització Lingüística* [Barcelona: Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya], núm. 13 (tercer quadrimestre), p. 60-63.
- MARLEY, Dawn (1994). *Parler catalan à Perpignan*. París: L'Harmattan.
- MÉDIA PLURIEL MÉDITERRANÉE (1993). *Catalan: Pratiques et représentations dans les Pyrénées Orientales: Sondage, résultats et analyses*. Montpellier: Média Pluriel Méditerranée. [Estudi encarregat pel Comité Régional de la Culture en Languedoc-Roussillon]
- (1998). *Pratiques et représentations du catalan: Région Languedoc-Roussillon*. Montpellier: Média Pluriel Méditerranée. [Estudi encarregat pel Comité Régional de la Culture en Languedoc-Roussillon]
- PEYTAVI DEIXONA, Joan (2007). «Algunes reflexions sobre el català septentrional o rossellonès en un final d'etapa dialectal». *Mirmanda* [Perpinyà], núm. 2: *Territoris de l'Art*, p. 111-121.

- PEYTAVÍ DEIXONA, Joan; BAYLAC-FERRER, Alà (2012). «La situació de la llengua catalana a la Catalunya del Nord». *Serra d'Or* [Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat], núm. 636 (desembre), p. 20-52.
- PLANES, Llorenç (2012). *Per comprendre Catalunya Nord: De la identitat desnaturalitzada a l'esperança de futur*. Lleida: Pagès.
- PRADILLA, Miquel Àngel (2011). *De política i planificació lingüística: Mirades contemporànies a l'ecosistema comunicatiu català*. Barcelona: Onada.
- PUIG MORENO, Gentil (2007). «Enquestes sociolingüístiques a la Catalunya Nord». *Aïnes Noves* [Perpinyà: Premses Universitàries de Perpinyà], núm. 1 (març), p. 5-97.
- QUEROL, Ernest (coord.) (2007). *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Vicepresidència.
- RAFANELL, August (2011). *Notícies d'abans d'ahir: Llengua i cultura catalanes al segle XX*. Barcelona: A Contravent.
- Situation de la langue basque en Pays Basque de France (La) = Euskararen egoera Iparraldean* (2008). Baiona: Office Public de la Langue Basque.